

Toplumsal Değişme Dinamiklerinin Eğitim ve Öğretmenlik Mesleği Üzerindeki Etkileri

Vahap Özpolat*

Özet- Modernleşme, küreselleşme, demokratikleşme, bilgi toplumu gibi toplumsal değişme dinamikleri çağın egemen paradigmaları olarak bireysel ilişkilerden sosyal kurumlara kadar hayatın bütün alanlarını etkilemektedir. Eğitim kurumunu ve uygulamalarını da önemli ölçüde etkileyen bu dinamikler, öğretmenlik mesleğini de nitel değiştirmeye zorlamakta, öğretmenlerin sosyal ve meslek rollerini geleneksel olandan önemli ölçüde farklılaştırmaktadır. Belirtilen değişme dinamiklerinin gerektirdiği toplumsal örgütlenme modeli, sosyal etkileşim biçimi, üretim ve tüketim tarzı, bireysel ve ulusal olanın yanında küresel ölçekte de geçerliliği olan yeni bilgi alanlarını, bilgi anlayışını, zihinsel becerileri ve değerler manzumesini gerekli kılmaktadır.

Bu bağlamda eğitim kurumu ve öğretmenlerden beklenen, yeni toplumsal örgütlenme ve etkileşim modellerinin gerektirdiği zihinsel ve sosyal beceriler ile vatandaşlığı ve insanî değerleri öğrencilere kazandırmaktır. Bu durum öğretmenlerin sosyalleşme uzmanlığı, bilgi yönetimi, değişim liderliği, sosyal adanma, teknoloji okuryazarlığı, öğrenciyle birlikte öğrenme, değer ve beceri eğitimi gibi konularda profesyonelleşmelerini gerektirmektedir. Tarama yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, eğitim kurumu ve öğretmenlik mesleğinin çağımızın etkili toplumsal değişme dinamiklerinden demokratikleşme, küreselleşme ve bilgi toplumundan etkilenecek nasıl bir değişim geçirmekte olduklarının ortaya çıkarılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler- Toplum, Toplumsal değişme, Küreselleşme, Demokratikleşme, Bilgi toplumu, Eğitim, Öğretmenlik mesleği, Öğretmen rolleri, Değer, Beceri.

* Dr., Talim ve Terbiye Kurulu Başkan Yardımcısı

Giriş

Mevlâna Celâleddin Rumî evrendeki her şeyin görünmez ağlarla birbirine bağlı olduğunu söyler. Modern zamanlarda kelebek etkisi şeklinde kavramlaştırılan bu olguya göre Amazon ormanlarındaki bir kelebeğin kanat çırpması ile Anadolu'nun herhangi bir kasabasında kopan bir fırtına arasında zayıf da olsa bir illiyet bağı vardır. Doğa olaylarına ilişkin bu örneği, birçok faktöre bağlı olarak hızlı toplumsal değişmelerin yaşanmakta olduğu çağımızda sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik ve doğal olarak eğitsel durumlara da uyarlamak mümkündür. Örneğin ABD'de artan faiz oranları veya Hindistan'da yükselen ya da düşen altın fiyatlarının çok geçmeden ev kiramızın miktarını veya soframızdaki zeytinin fiyatını etkilediğini hissedebiliyoruz. Dünyanın herhangi bir yerindeki önemli bir olayın, siyasî veya bilimsel gelişmenin, kültürel bir faaliyetin yankıları, çok geçmeden farklı ülke ve toplumlar da kendisini hissettirebilmektedir.

Toplumu inşa edici bir kurum olarak eğitim de diğer sosyal kurumlar gibi bir yandan birçok olay ve olguyu etkilerken, diğer yandan kendisi de çeşitli baskın faktörlerin etkisinde kalıp değişmekte-gelişmekte ve yeniden tanımlanma süreci yaşamaktadır. Eğitimin en önemli unsurlarından biri olarak öğretmenlik mesleğinin de yaşanan bu süreçten etkilenmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Geçmişten günümüze kadar insanın yerleşik hayata geçişi, ateşin bulunuşu, yazının ve barutun icadı, yeni dinlerin ortaya çıkışı, coğrafi keşifler, Reform, Rönesans ve aydınlanma hareketleri, Fransız İhtilâli, Sanayi Devrimi ve ulus devlet gibi birçok olgu insanlık tarihinin yönünü tayin eden birer toplumsal dinamik olmuşlardır. Söz konusu dinamiklerden bazılarının etkileri devam etmekle birlikte günümüzde küreselleşme, bilişim teknolojileri, bilgi toplumu ve demokratikleşme gibi faktörlerin daha etkili olduğu görülmektedir. Bunlar ulusal, bölgesel ve hatta küresel ölçekte ekonomiden eğitime kadar bütün toplumsal kurumları etkilemekte; bireylerin, toplumların karar ve tercihleri hakkında sonucu tayin eden kültürel ve zihinsel çerçeveyi oluşturmaktadır.

Belirtilen toplumsal değişme dinamiklerinin içerdiği tehditler ve fırsatlar ülkeden ülkeye farklılık gösterirken, bazı ülkeler bu sürecin etkili birer aktörü olmak, bazıları da nesnesi olmak hasebiyle sonuçtan etkilenmektedirler. Kaçınılmaz bir durum olarak özel alandan umumî hayata kadar yaşamın her karesinde etkili olan bu olguların, eğitimin ve öğretmenlik mesleğinin niteliğini nasıl

etkilediği, oluşan yeni durumlar karşısında eğitim kurumunun nasıl bir vaziyet alması gerektiği hususu sosyal bilimcilerin ve eğitim bilimcilerin zihnini meşgul eden temel sorulardan biridir.

Aktan (1999)'a göre çağımız toplumsal değişme dinamikleri, birey-devlet ilişkisini geleneksel biçiminden önemli ölçüde farklılaştırmaktadır. Değişim dinamikleri analiz edildiğinde devletten bireye doğru bir güç kayması yaşandığı görülebiliyor. Ekonomide serbestleşme, özelleştirme, yerelleştirme, gönüllüleştirme, demokratikleşme gibi reformlar ile devlet gücünün görev ve fonksiyonlarının giderek daraldığı, buna karşın sivil toplumun gücünün geliştiğini söylemek mümkün. Dünyada bu değişim trendi tüm hızıyla devam etmektedir.

Tarihte ilk devlet örgütlenmesinin ortaya çıktığı zamandan günümüze kadar devlet karşısında edilgen bir durumda bulunan bireyin, birey-devlet ilişkisi bağlamında bu dengesiz ilişkiden bir nebze kurtulmuş olması binyılların en önemli paradigma dönüşümü olarak değerlendirilebilir. İnsanı merkeze alan bu yaklaşımın eğitim yoluyla güçlendirilmesi, eğitim sisteminin aktif ve demokratik vatandaşlık ile demokratik devlet ilişkisinin içerdiği dengenin gereklerini yerine getirebilmesi çağımız insanının belirtilen kazanımı için önem arz etmektedir. Ne var ki eğitim felsefemiz, eğitim mevzuatımız ve okul kültürümüzden öğretmene yüklediğimiz meslekî ve sosyal rollere kadar eğitimimizin birçok bileşeni, henüz bu değişimi yeteri kadar karşılayabilecek ve yönetebilecek nitelikte değildir. Okullarımızın bu niteliğine gönderme yapan Çağlar (1999: 125-144)'a göre bugünkü okullarımız Sanayi Devrimi'nin biçimlendirdiği okullardır. Temel işlevi de öğrenciye bilgi aktarmaktır. Yeni okulda mercek bilginin üzerinde değil öğrencinin üzerinde olmak durumundadır. Temel amaç öğrenciye iletişim, işbirliği, öğrenme, araştırma, sağlıklı yaşama, üretim ve bilinçli tüketim yeterliliği kazandırmak olmalıdır.

Günümüz toplumsal değişme dinamiklerinin eğitimin farklı bileşenleri üzerindeki carî kimi etkilerinin yanında şimdiden öngörülemeyen bazı olumlu veya olumsuz etkileri de olabilecektir. Hızlı gelişen bu süreç bir takım belirsizlikler içerse de, Özden (2002: 17)'e göre küreselleşme ve bilgi toplumunun dinamik ve hâlen devam eden süreçler olduğu dikkate alındığında eğitim, eğitimli insan, öğrenme, okul, okul yöneticisi, öğretmen ve öğrenci gibi kavramların yeniden tartışılması gerekmektedir. Küresel çağda eğitim sürecindeki değişimde aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurulacaktır:

- Bilgiyi temel alan eğitim programları izlenecektir.
- Çocuklara daha fazla düşünme, tartışma ve araştırma ortamı hazırlanacak; böylece, serbest düşünen, tartışan, araştıran ve bulduklarını değerlendirebilen bir toplum yapısı oluşturulacaktır.
- Yetişkinler, eğitim süreci dışında bırakılmayacak; eğitim ve teknolojiye uyumları konusunda sürekli eğitilmeleri gerekecektir.
- Dersler ansiklopedik bilgileri yüklemek yerine, konuları ve olayları derinliğine anlamayı ve eleştirel düşünmeyi esas alacaktır.
- Okullar, öğrencileri gelecek için gerekli bilgiyle yüklemek yerine, okulda verilen bilgilerin yaşam boyu yetmeyeceği görüşünden hareketle öğrenmeyi öğrenmeye geçecektir.
- Eğitimde sadece sözel ve sayısal zekâyı geliştirmek yerine, görsel, kinestetik, ritmik ve benlik gelişimini de içine alan çok yönlü zihin gelişimi hedeflenecektir.

Günümüzde yaşanmakta olan ve gelecekte etkisi giderek artması beklenen küreselleşme, demokratikleşme ve bilgi toplumu odaklı toplumsal değişme süreci eğitimin diğer bileşenlerinin yanında öğretmenlik mesleğinin de yapısında ve icrasında önemli değişimler meydana getirmektedir. Bu durum doğal olarak devletin ve toplumun öğretmenden beklediği rolleri de çeşitlendirmekte ve/veya farklılaştırmaktadır. Hemen hemen her ülkede eğitim ve öğretmen ile toplum arasındaki izdüşüm ilişkisi dikkate alındığında bu değişimin izlenmesinin, doğru okunmasının ve toplumsal kurumların buna uyarlanması önemi daha iyi anlaşılabacaktır.

Toplumsal değişme dinamiklerinin sunduğu fırsat ve tehditler nedeniyle giderek daha çok eğitim bilimci ve sosyal bilimcilerin ilgisini çeken “nasıl eğitim?”, “nasıl öğretmen?” gibi soruların cevaplarına katkıda bulunma ve belirtilen dinamiklerin eğitime ve öğretmenlik mesleğine etkileri bağlamında oluşan sonuçların tartışıldığı bu çalışma, literatür tarama yöntemiyle ulaşılan verilerin analizini ve bunlara ilişkin projeksiyonları içermektedir. Çalışmanın, Millî Eğitim Bakanlığı, öğretmen yetiştiren yüksek öğretim kurumları, okul yöneticileri, öğretmenler ve öğretmen adayları için mevcut veri tabanına bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Küreselleşmenin Eğitime Etkileri

Toplumsal değişme dinamiklerinden küreselleşme, yerel/ulusal olanın alanını daraltmak suretiyle millî kültür ve kimlikler için bir tehdit oluşturma yanında, bireyler ve toplumların bağlılık göstermesi gereken ilke ve değerler bağlamında “evrensellik” fikrini güçlendirmek suretiyle de küresel ölçekte “birlikte varoluş”un fırsatlarını içermektedir. Uluslar üstü bir kültür paradigması olma iddiasına dayanan küreselleşme, doğası gereği bireylerde ve toplumlarda değer ve tutum benzerliğini hedeflemektedir. Bu özelliğiyle küreselleşme, kültürel çoğulculuğun sorgulanması, dünya devleti, dünya dili, dünya vatandaşlığı gibi sonuçları doğuracaksa insanlık için bir felakettir. Zira farklılık ve çoğulculuk olguları insanın, toplumun ve tabiatın doğasındandır. Bunun yadsınması insanın kendi doğasından koparılmasıdır ki sonucu insan için olumsuzdur.

Bununla birlikte küreselleşme, dünyada artan din, dil, ırk, milliyet, cinsiyet, kültür, sosyal sınıf/tabaka gibi kimlik ve aidiyetler bağlamında oluşan ayrımcılık ve ötekileştirmeler karşısında “insan” üst kimliği ve “insanîyet” ilkesi ile insanın hakları, özgürlükleri ve onuru temelinde dünyadaki bütün farklılıklara var olma imkânı sunan bir çerçeveysen; başka bir ifadeyle küreselleşme, “insancıl” bir uygarlığın inşası ise -ki bu konuda ciddi kuşkular da bulunmaktadır- insanlığın geleceği için olumlu ve acil bir ihtiyaçtır. Bu açıdan bakıldığında günümüzde hümanistik paradigmalardan yana olan aktörlerin yapması gereken, küreselleşmenin risklerini minimize ederek küresel ve hatta evrensel ölçekte insan ve insanîyet değerlerini öne çıkarmaktır.

Küreselleşme enerji, ticaret, turizm vb. alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da ülkelerin birbirlerinin deneyimlerinden yararlanmalarını zorunlu hâle getirmiştir. Artık herhangi bir ülkenin eğitim alanında kendisini dünyadan izole ederek varlığını sürdürmesi, en azından küreselleşmenin gerektirdiği rekabet olgusu dikkate alındığında, mümkün görülmemektedir. Bu nedenle, bütün olumsuz etkilerine rağmen, hemen hemen her ülkenin, küreselleşmenin içerdiği fırsatlardan daha çok yararlanmak için onun gerektirdiği yeterlilikleri kendi vatandaşlarına kazandırma çabası içine girdiği görülmektedir. Bu durum, toplumun kendisini yeniden konumlandırmasını ve toplumsal kurumların amaç ve işleyişinin yeniden tanımlanmasını gerektirmektedir ki, bu bağlamda en önemli rol de doğal olarak eğitime ve öğretmenlere düşmektedir. Çayır (2009: 1659-1690)’a göre küreselleşme ve modernleşme süreçleri bağlamında ortaya çıkan tüm gelişmeler, farklı kimlikleri barışçıl ve eşit şekilde bir arada tutacak bir siyasal ve toplumsal dil ve düzeni geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır. Bu hususta

mevcut siyasal yapılar, algılamalar, dil ve ulusçuluk ile şekillenen hafızadan kaynaklanabilecek zorlukları aşmak için “biz ve öteki”, yerel ve evrensel, modernleşme/Batılılaşma ve bağımsız bir ulusal kimlik oluşturma ikilemlerinin sorgulanması gerekir. Bu yoldaki önemli araçlardan biri olan eğitimin sunduğu fırsatların ve eğitimdeki reform hareketlerinin bu açıdan ele alınması gerekir.

Günümüzde birçok ülkede eğitimin küreselleşmeye uyarlanması, küresel ölçekte geçerli olan bilgi, beceri ve değerlerin bireylere kazandırılması ihtiyacı ile ulusları aşan ölçekte bölgesel veya küresel sorunların ortaya çıkmasının etkili olduğu görülür. Bu iki nedenden birincisi daha çok ulus üstü şirketleri, ikincisi ise uluslararası örgütleri neden-sonuç ilişkisi açısından ilgilendirmektedir. Dolayısıyla sözü edilen aktörlerin, birçok alanda olduğu gibi ülkelerin ulusal eğitim sistemlerinin de küreselleşmeye uyarlanması hususunda birinci dereden etkili oldukları söylenebilir. Zira savaş, terör, çevre gibi sorunların çözümlerinin ulusları aşan organizasyonları gerektirmesi; emek ve bilgi pazarının küresel ölçekte büyümesi gibi nedenler, özellikle bu sürecin aktörü olmaya çalışan ülkelerde, küresel bazı temaların eğitime konu edilmesini zorunlu hâle getirmiştir.

Son yıllarda zorunlu eğitimin süresi, okullar bazında program türü ve süresi, ölçme ve değerlendirme, sertifikalandırma ve denklik, öğretmen yetiştirme, öğrenci/öğretim elemanı değişimi gibi hususlarda evrensel standartların önem kazanmasıyla eğitimde küreselleşme sürecinin ivme kazandığı görülmektedir. Bu süreçte etkili rol oynayan uluslararası örgütlerin son 20-30 yıl içinde birden çok ülkede yürüttükleri eğitim çalışmalarının niteliği, hem küreselleşmenin eğitimdeki etkisini hem de süreçte uluslararası örgütlerin rolünü gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda şu durumları/faaliyetleri örnek göstermek mümkündür.

- 1- İLO’nun öğretmenliğin mesleki standartlarını küresel ölçekte belirlemesi (Gülmez, 1991).
- 2- UNESCO tarafından 5 Ekim tarihinin “*Dünya Öğretmenler Günü*” olarak kutlanması.
- 3- UNESCO tarafından 1997 yılında Uluslararası Eğitim Standardı Sınıflandırması (ISCED’97)’nin geliştirilmesi.
- 4- Sivil ve gönüllü bir kuruluş olarak 1970’te Amerika’da WCCI (World Council for Curriculum and Instruction-Dünya Öğretim Programı ve Öğrenim Konseyi) kurulması (Matriano, 1997: 26-33).
- 5- AB ve OECD ülkelerinin yanında dünyanın birçok başka ülkesinden okul öncesi eğitimden doktora derecesine kadar “8 Seviyeli Yeterlilikler Çerçevesi”nin esas alınması.

- 6- Ortaöğretim düzeyinde farklı ülkelerin bazı okullarında uluslararası geçerliliği olan IB (uluslararası bakalorya) programının uygulanması.
- 7- Onlarca ülkede aynı yeterlilikleri ölçmeyi esas alan PISA, PIRLS, TIMSS gibi uluslararası nitelikte başarı değerlendirme sınavlarının yapılması.

Diğer yandan ekonomik, askerî ve stratejik nedenlerle ülkeler/toplumlar arasında rekabet, bağımlılık, örgütlenme ve/veya iş birliğinin artması; bilim, kültür, sanat ve spor ile ilgili etkinliklerin küresel boyutta yürütülmesi; bilgi teknolojileri ve kültür endüstrisinde (görsel ve yazılı medya, sinema, çeşitli sahne sanatları, müzik vb.) sonuçları ulusları aşan derecede gelişmelerin yaşanması, ülkelerin eğitim sistemlerinde küreselleşme olgusunun etkisini artırmaktadır.

Eğitim üzerinde küreselleşmenin etkileri tabii olarak öğretmenlik mesleği üzerinde de kendini göstermektedir. Öğretmenliğin geleneksel rol ve yeterliliklerinin daha ilerisinde bir uzmanlık mesleği olmasını ve profesyonelleşmesini gerektiren küreselleşme sürecini, çağımızın diğer önemli toplumsal değişme dinamikleri olan “demokratikleşme” ve “bilgi toplumu”ndan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Bu nedenle öğretmenlik mesleği üzerinde her toplumsal değişme olgusunun etkisini ayrı ayrı tartışmak yerine bunların sonuçlarının birlikte ele alınmasının daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Demokratikleşmenin Eğitime Etkileri

Eğitimle demokrasi arasındaki ilişki hakkında yaygın kanaat odur ki, bir ülkede fertlerin eğitim seviyesi yükseldikçe o ülkede demokrasi daha iyi yerleşir (Celkan, 1991: 160-161). Buna göre diyebiliriz ki eğitim ile demokrasi arasındaki ilişki çoğunlukla birbirini tamamlama/güçlendirme potansiyelini içerir. Mutlak bir yargı olmaksızın, eğitilmiş toplumlarda demokrasinin, demokratik toplumlarda eğitimin daha iyi durumda olduğunun birçok örneğini farklı ülkelerde görmek mümkündür.

Çağımızın egemen paradigmalardan biri olarak demokrasi, toplumsal değişimin yönünü ve niteliğini önemli ölçüde belirlediği gibi eğitimin de egemen unsurlarından biri hâline gelmektedir. Günümüzde artık demokrasi sadece bir siyasal sistem olmanın ötesinde, bireyin ve toplumun yaşamında da bir hayat tarzı ve zihniyet biçimi olarak kendini göstermektedir. Özellikle geleneksel ilişkilerin zayıflamasına bağlı olarak meydana gelen sosyal denetimsizliğin neden olduğu değer boşluğunu doldurmak için birçok ülke birlikte yaşama imkânını, demokrasinin içerdiği farklılıklara ve insan onuruna saygı, diyalog, hoşgörü,

eşitlik, adalet, hukukun üstünlüğü gibi değerlere dayalı olarak sağlayabilmektedir. Bu durum, özellikle modernleşme sürecini yaşayan veya bunun etkisi altında kalan toplumlarda demokrasi ve insan hakları temalarının daha kapsamlı bir şekilde eğitime konu edilmesini zorunluluk hâline getirmektedir. Bu nedenle birçok ülke, eğitiminin içeriğini demokrasi ve insan hakları paradigması bağlamında yeniden gözden geçirmektedir.

İnsan hakları ve demokrasinin gelişmesi eğitimde genelleşme ve özelleşmeyi gündeme getirmiştir. Bu gelişmeler sonucu eğitim sisteminin, yeni yapı kazanması ve yeni değerler yüklenmesi zorunlu hâle gelmiştir (Özden, 2000: 179). Eğitim yoluyla demokratik bireylerin yetiştirilmesi, demokratik toplumun ve demokratik kültürün oluşturulması, demokratik siyasal sistemin yaşatılması için hemen hemen her demokratik toplumda çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde de son 10 yılda eğitim sisteminin demokratik standardının yükseltilmesi yönünde çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Bu hususta, uluslararası ölçekte özellikle, 2002 yılından beri 47 ülkede Avrupa Konseyi tarafından yürütülmekte olan “*Demokratik Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi*” temalı çalışmalar dikkat çekicidir.

Demokrasinin ülkemizde bir siyasal sistem olarak benimsenmesi, devletin nitelikleri arasında tanımlanması doğal olarak onun eğitime de konu edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarmış ve bunun gereği olarak “demokrasi eğitimi” 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanun’unda temel ilkelerden biri olarak yer almıştır. Bunun yanında öğretim programlarının da referans kaynaklarından biri olarak kabul edilmiştir. Nihayet 2004 yılında Millî Eğitim Bakanlığı’nın başlattığı öğretim programlarını yenileme çalışmalarında Tebliğler Dergisi yoluyla kamuoyuna yapılan açıklamada demokrasi ve insan haklarına şöyle vurgu yapıldığı görülür: “Programlar, demokrasinin bir hayat biçimi hâline gelmesi için çaba gösterir. Ayrıca, demokrasinin insanlara sunduğu haklar kadar bireylerin de sorumlulukları olduğunu dikkate alır... Programlar, felsefe ve uygulama bağlamında, temel insan hakları olarak kabul edilen kişi dokunulmazlığını (hayat hakkı, seyahat özgürlüğü vb.), düşünce haklarını (din ve vicdan özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü, iletişim özgürlüğü vb.), hakların güvence altına alınmasına ilişkin hakları (kişi özgürlüğü ve güvenliği, yargılanma hakkı, sanık hakları vb.), sosyal ve ekonomik hakları (çalışma hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı vb.), siyasal hakları (seçme ve seçilme, vatandaşlık hakları vb.) dikkate alır. Ayrıca programlar, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, milliyet, köken, siyasal görüş, toplumsal sınıf ve kişilerin fiziksel/zihinsel

sağlık durumları gibi farklılıklara karşı ayrımcılığa izin vermez” (Tebliğler Dergisi, 2004/2563).

Demokrasi sadece içerik boyutunda değil öğrenci merkezlilik, aktif öğrenme, veli katılımı, katılımcı eğitim yönetimi, seçenekli ve seçmeli ders uygulamaları, durumsal ve yerel olanın daha çok dikkate alınması, insan odaklılık, saydamlaşma ve hesap verme, esnek muhteva yaklaşımı, rasyonelleşme, yerelleşme, katı hiyerarşiden kaçınma, eğitimin kitleselleşmesi/okullaşmanın yaygınlaşması, fırsat ve imkân eşitliği, bireysel farklılıkların daha çok dikkate alınması, diyalog, uzlaşma kültürü vb. şekillerde de eğitimde kendini göstermektedir.

Günümüzde okullarda tek tip elbise veya üniforma giyme zorunluluğunun sorgulanması, öğrenci ve velilerin okuldaki süreçlere daha etkili katılımı, önemli oranda velinin *eti senin kemiği benim* şeklindeki geleneksel yaklaşımını terk etmesi, öğretmenlerin sendikal örgütlenmeler yoluyla kamu politikalarını daha çok etkilemeye çalışması, okullarda demokrasi odaklı çeşitli projelerin yürütülmesi, Millî Eğitim Bakanlığı’nca demokrasi, demokratik vatandaşlık, insan haklarına saygı, ayrımcılıkla mücadele ve farklılıklara saygı gibi konulara öğretim programlarında, ders kitaplarında ve çeşitli mevzuat hükümlerinde güçlü vurgu yapılması ülkemiz boyutunda demokrasinin eğitim üzerindeki somut etkileri olarak görülebilir. Eğitimin farklı bileşenleri üzerinde demokratikleşmenin özetlenen etkileri tabii olarak öğretmen rollerinde de bir dizi değişme/yenileşme talebini meydana getirmektedir.

Bilgi Toplumu ve Bilişim Teknolojilerinin Eğitime Etkileri

Enformatik yüzyıl ya da bilgi çağı, bilginin üretim için temel kaynak olduğu, bilgi üretimi ve paylaşımının yaygınlaştığı, bilgi üretimi ve dağıtımında çalışanların çoğunlukta olduğu, sürekli öğrenme ve bilgilenme yoluyla değişme ve gelişmenin kaçınılmaz hâle geldiği yeni toplumsal ve ekonomik örgütlenme dönemini işaret etmektedir (Öğüt, 2003: 5). Son çeyrek asırda kültür endüstrisi, bilişim teknolojileri, telekomünikasyon ve medya sektöründe meydana gelen muazzam gelişmelere bağlı olarak yaşanmaya başlayan bilgi toplumuna geçiş süreci, toplumların kendilerini “yeniden kültürel” üretime tabi tutmalarını gerektirmektedir.

Çağımızda bilginin çok önemli bir “stratejik güç” olması, gelecek on yıllarda ülkeler/toplumlar arası egemenlik ilişkilerinin bilgi eksenli şekilleneceğini göstermektedir. Bilginin üretiminde yaşanan ölçülemez artışa bağlı olarak

maliyetinin düşmesi, erişim ortam ve araçlarının (İnternet, radyo, tv, gazete vb.) çeşitlenmesi gibi faktörler, hayatın birçok alanında olduğu gibi eğitim kurumu boyutunda da insan-bilgi münasebetini çeşitli şekillerde etkilemektedir.

Günümüzde insan hayatını kuşatan bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ile ilgili bilgi ve becerilere sahip olmadan, bireylerin sağıktan eğitime kadar birçok alanda vatandaşlık haklarından yeteri kadar yararlanmaları imkânsızdır. Küreselleşme süreci açısından bakıldığında da bilgi toplumunun gerektirdiği yeterlilikleri vatandaşlarına kazandırmayan toplumların, kültür ve kimliğini koruyarak varlığını sürdürmesi zor olacaktır. Bu durum, eğitimin, teknoloji okur-yazarlığı ve bilgi yönetimi becerilerini bireylere kazandıracak şekilde yeniden yapılandırılması ihtiyacını doğurmaktadır.

Ülkemizde de bir devlet politikası olarak benimsenen bilgi toplumu düzeyine ulaşma çabalarının başarılı olması için her şeyden önce eğitim sisteminin buna duyarlı hâle getirilmesi, örgün eğitim, yaygın eğitim ve informal öğrenme süreçlerinde bilgi toplumu modelinin gerektirdiği öğrenme nesneleri ve araçlarının hazırlanması, yöntemlerin kullanılması, öğrenme ortam ve fırsatlarının oluşturulması gerekir. Kocacık (2003: 1-10)'a göre insana ve bilgiye yatırım yapmadan Türkiye'nin bilgi toplumu olması çok zordur. Türkiye insana ve bilgiye yatırım yaparken de kaynaklarını öncelikle eğitime ayırmalıdır. Toplumsal hayatta bilgiyi egemen kılamadığımız için sorunlar yaşamaktayız. Bilginin kaynağı eğitim kurumları ve özellikle de üniversitelerdir. Eğitim sistemimizin bilgiyi egemen kılacak biçimde düzenlenmesi ve eğitime daha fazla kaynak ayrılması kaçınılmazdır.

Eğitimin pratiği açısından okullarda video, kamera, bilgisayar, projeksiyon, akıllı tahta vb. teknoloji destekli eğitim; web tabanlı öğrenme, web tabanlı karar destek sistemleri, data bankları, e-imza ve elektronik ortamda yazışma gibi birçok alanda kendini gösteren bilişim teknolojileri, bir yandan öğrenmeyi kolay ve kalıcı kılarken diğer yandan bilişim temasının hakim olduğu bir kültür ve hayat tarzını üreterek bilgi toplumu paradigmasını beslemektedir. Bilişim teknolojileri öğrenme konseptlerine de etki ederek okul dışında da mobil veya uzaktan eğitim imkânını sağlamak suretiyle zaman ve mekân bağlamında okula bağımlılığı azaltmakta ve hayat boyu öğrenme için gerekli koşulları desteklemektedir. Bu durum teknoloji okuryazarlığı ve bilgi yönetimi becerisini toplumun bütün bireyleri için bir ihtiyaç hâline getirirken, eğitim sistemlerinin de bilgi toplumunun gerektirdiği örgütlenme, üretim, tüketim, güvenlik, iletişim vb. modeller paralelinde yeniden ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durum,

eğitim kumrunun diğer bileşenlerinde olduğu gibi öğretmenlik mesleği, öğretmenlerin sosyal ve mesleki rollerinde de önemli değişimler getirdiği ve getireceği muhakkaktır.

Öğretmenlik Mesleği ve Öğretmen Rollerinde Beklenen Değişmeler

Öğretmenlik mesleği ile kurumsal eğitimin tarihi paralellik arz eder. Tarihin her döneminde toplum ve eğitim alanında yaşanan her önemli değişme öğretmenlik mesleğinde de kendini göstermiştir. Bir sosyal kurum olarak eğitim ve bir meslek olarak öğretmenlik çoğunlukla toplumsal değişme sürecinin edilgen unsurları olarak görülmekle birlikte, eğitim kurumu ve onun insan kaynağı olarak öğretmenlerin aynı zamanda toplumsal değişimin aktif unsuru oldukları dikkate alındığında, eğitim/öğretmenler ile toplumsal değişme arasındaki ilişkinin birbirini tamamlama ilişkisi olduğu söylenebilir. Zira değişime direnen bir eğitim kurumunun başarılı olması mümkün olmayacağı gibi, eğitim kurumunun direndiği bir değişim sürecinin de toplumda etkili olmasını beklemek hayaldir.

Meslekî bağlamda toplumsal değişim sürecinin bir nesnesi, ancak eğitimin insan kaynağı olma bağlamında da bu sürecin öznelerinden biri olan öğretmenlerin çağımızın etkili toplumsal değişim dinamikleri karşısındaki durumu nedir? Tarihte yaşanmış önemli toplumsal değişimlerden/gelişimlerden bağımsız ele alınması mümkün olmayan bu konuya tarihsel bir derinlik içinde bakıldığında, birçok toplumda öğretmenlik mesleği, geçerli ve güvenilir bilgiyi temsil etmesi ve insanları eğitici misyonu bulunması nedeniyle yaygın bir şekilde Tanrı mesleği olarak nitelendirilmiştir. Bu genel kabulün yanında, geçmişten günümüze kadar bazı faktörler bu mesleğin ve mensuplarının niteliği, önemi, rolü ve statüsü üzerinde çeşitli şekillerde etkili olmuştur. Örneğin, dine dayalı toplumsal örgütlenmenin geçerli olduğu zaman ve toplumlarda dindar öğretmen tipi ön plana çıkarken buna karşılık her açıdan eğitimi ve öğretmenleri bir sosyal kuvvet olarak algılayan Fransız İhtilali, ihtilalin getirdiği ilkelerin toplumda hızlı yayılması için öğretmenlik mesleğinde sekülerlik hususunu ön plana çıkarmıştır.

Daha sonraki dönemde sanayi toplumu modelinin, öğretmenlik mesleğinin niteliği üzerinde etkili olduğu görülür. “Sanayi toplumunu belirleyen özelliklerin başında büyük ölçekli üretim, büyük sermaye ihtiyacı, gelişmiş bir teknoloji ve iyi değerlendirilmiş bir organizasyon” (Şener, 1996: 113) geldiği için

bu toplum modelinde Durkheim'in, işaret ettiği gibi işbölümü farklılaşmış ve çeşitlenmiştir. Bu durum toplumsal sistemin parçalarını karşılıklı olarak birbirini tamamlayıcılığa yöneltmiştir. Buna bağlı olarak, sanayileşmenin getirdiği teknik-mekanik kültürün kullanımı ve yeniden üretilmesi de üstün beyin gücünü, uzmanlığı ve profesyonelliği gerektirmiştir (Özpolat, 2002). Sanayileşme, uzmanlaşmaya ekonomik bir değer atfettiği için her alanda meslekî profesyonelleşme hız kazanmış, doğal olarak öğretmenlik mesleğinin de bu yönü önem kazanmıştır. Buna karşılık, paralel tarihsel süreçte gelişen ulus-devlet olgusu da ulusal bilincin gelişmesini sağlamak ve eğitim yoluyla ulus yaratmak amacına odaklandığı için öğretmenlik mesleğinin misyonerlik yönünün ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Günümüzde ise bütün toplumlar için eğitimin, dolayısıyla da öğretmenlik mesleğinin nihaî amacı, eğitim yoluyla, birlikte yaşama kültürünü üretmek, bilim ve uygarlığın gelişmesine katkıda bulunmak, bireylerin potansiyel olarak sahip oldukları yeterlilikleri ortaya çıkarmak ve bunları geliştirmektir. Son yüzyılda toplumların karşılaştıkları sosyal çözülme sorunu, coğrafi ve kültürel bölünmeler, bireyselleşme, yabancılaşma gibi olgular eğitimin “birlikte yaşama kültürünü üretme” bağlamındaki rolünü ön plana çıkarmaktadır.

Yüzyılımızın egemen toplumsal değişme dinamikleri olarak küreselleşme, demokratikleşme ve bilgi toplumu modeli, her toplumun kendisi için birlikte yaşama kültürünü üretmesi ve bunu yaşamasının ancak bilgi ve hümanistik değerler zemininde mümkün olabileceği savını desteklemektedir. Bu durum, eğitimin kapsamına çevre, hayat boyu öğrenme, barış eğitimi, insan hakları ve demokrasi, demokratik vatandaşlık, teknoloji, tasarım, etik değerler, düşünme eğitimi, sosyalleşme ve sosyal sermaye gibi konuların dâhil edilmesini gerektirmektedir ki bu, eğitimin içeriğinin önemli ölçüde farklılaşması anlamına gelmektedir.

Eğitimin amacı ve içeriğinde meydana gelen bu farklılaşma doğal olarak öğretmenlik mesleği ve bu mesleğin mensuplarının rol ve uygulamalarında da değişimi zorunlu kılmaktadır. Çünkü program, materyal, mevzuat vb. eğitime dair ne varsa hemen hemen her şey sonuç itibarıyla öğretmenin elinde anlam kazanıyor. Zira “*pahalı insan artı ucuz donanım*”, her zaman “*pahalı donanım artı ucuz insandan daha verimlidir*” (Avcı, T.y.: 180). Bu açıdan bakıldığında toplumların yaşam kalitesi ile onların aldıkları eğitimin kalitesi ve öğretmenlerinin yeterlilikleri arasında güçlü ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğu şüphesizdir. Bu durum, egemen toplumsal değişme dinamiklerinin öğretmenlik mesleği uygulamaları bağlamında ne gibi yenilikler gerektirdiği sorusunu önemli kılmaktadır.

Yüzyılımızın baskın toplumsal değişme dinamiklerinin içerdiği tehditlerden toplumu korumak, sunduğu fırsatlardan ise maksimum düzeyde toplumun yararlanmasını sağlamak için eğitime düşen roller bağlamında günümüzde öğretmenlerin, bilinen geleneksel sosyal ve meslekî rollerinin yanında ilave ve çağın gereği olmak bağlamında aşağıda sıralanan rol ve yeterliliklere sahip olmaları gerekmektedir.

Meslekî Profesyonellik: Çağımızın etkili bütün toplumsal değişme dinamikleri öğretmenliğin profesyonel bir meslek olmasını gerektirmektedir. Sanayi toplumu modelinin meslekî standartlaşmayı öne çıkarmasına bağlı olarak son yüzyılda öğretmenlik mesleğinde de bir profesyonelleşme süreci başlamış olmakla birlikte, bu, daha çok bilgi öğretiminin yöntem ve stratejileri boyutunda şekillenmiş olup bilgi toplumu ve demokratik toplumların beklentilerini karşılamakta kâfi gelmemektedir. Sadece geleneksel öğretim yöntem ve stratejilerini kullanarak bir öğretmenin, yeni toplum modelinin gerektirdiği donanımı genç kuşaklara beklenen düzeyde kazandırması olası değildir. Günümüz insanında beceri ve değerlere dayalı yeterliliklerin giderek önem kazanması ve bunların, bilgi öğretiminden daha ileri derecede uzmanlık bilgisini gerektirmesi öğretmenlik mesleğinin profesyonellik düzeyinin yükseltilmesini bir zorunluluk hâline getirmektedir. Zira günümüz öğretmenin çeşitli bilgilerin yanında öğrencilere adil olma, dürüstlük, saygı, sevgi, barış, hoşgörü, sorumluluk, çalışkanlık, misafirperverlik, dayanışma, doğal çevreyi koruma, vatanseverlik, yardımseverlik, farklılıklara saygı gibi ulusal ve evrensel değerler ile eleştirel ve yaratıcı düşünme, problem çözme, karar verme, araştırma yapma, sosyal katılım, girişimcilik, iletişim ve empati kurma, değişim ve sürekliliği algılama gibi zihinsel ve sosyal becerileri kazandırabilecek donanımına sahip olması gerekmektedir. Oysa ülkemizde öğretmenlerin akademik evveliyatları ve meslekî ezberlerine bakıldığında kişisel ve tekil örneklerin dışında bu konunun karşılığının bulunmadığı görülmektedir. Ülke olarak bu konudaki açığımızın giderilmesinde özellikle öğretmen yetiştiren kurumlara önemli görevler düşmektedir.

Sosyal Adanma: Öğretmenlerin hedef kitlesinin insan olması, bu mesleğin profesyonelliğin yanında misyonerlik mesleği olmasını da gerektirmektedir. Özellikle küreselleşmenin ulusal değerleri etkisizleştirmesi, bilişim teknolojilerinin bireyselleşmeyi özendirilmesi, bireyselleşmenin de toplumda sosyal sorumluluk bilincini zayıflatması gibi sonuçları karşısında öğretmenliğin misyonerlik özelliğinin duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında öğretmenlik önemli ölçüde kamuya adanma yani misyonerlik mesleğidir. Ne var ki mesleğin

bu yönü “sosyal adanma” bağlamında işe koşturulmak yerine, çağlar boyunca kimi egemen tezlerin, ideolojilerin, doktrinlerin meşru kılınmasının etkili bir aracı olarak değerlendirilmiştir. Günümüzde ise öğretmene verilen bu olumsuz rolü artık giderek artan ölçüde görsel ve yazılı medya üstlenmiş görünmektedir. Öğretmelerin bu sevimsiz ve dayatmacı rolden bir ölçüde de olsa kurtulmaları hem bu mesleğin profesyonelleşmesi hem de onların gerçek anlamda kamuya adanmalarına imkân vermesi açısından sevindirici bir gelişmedir. Bu, öğretmenlerin toplumu aydınlatma, ona idealler yükleme, kuşaklar arası iletişimi ve etkileşimi sağlama, sosyal sermayeyi geliştirme, çeşitli sosyal projelerde yer alma, toplumda güven tesis etme, etkili kanaat önderleri arasında yerini alma, kamu politikalarını etkileme gibi misyonerlik yönlerinin gelişmesi fırsatını içermektedir. Bu nedenle öğretmenlerin, kendilerini artık çeşitli tezlerin tarafı veya karşıtı olarak değil, tarafsız birer “toplum ve kamu hizmetleri gönüllüsü” olarak tanımlaması gerekmektedir. Öğretmenlerin hem meslekî hem de sosyal rolleri kapsamına giren bu husus, öğretmenlik mesleğinin sosyal statüsünü de güçlendirici sonuçlar doğurabilecektir.

Teknoloji Okuryazarlığı: Bilgi toplumu paradigması ve bilişim teknolojilerinin neredeyse hayatın her alanının vazgeçilmezi hâline gelmesi nedeniyle günümüz öğretmenlerinin sahip olmaları gereken yeterliliklerden biri de teknoloji okuryazarlığıdır. Bu konuda ülkemizde geçmişte yapılan önemli yanlışlardan biri, teknik düşünme ve günlük hayatta teknolojiden yararlanma becerisini bireylere kazandırmak yerine, adeta teknolojiyi amaçlaştıran uygulamaların varlığıdır. Bunun birçok örneğini, yıllarca kilitli kapılar ardında kullanılmadan demode edilen bilgisayar laboratuvarlarında görmek mümkündür. Bu konuda yapılması gereken, Türk Eğitim Derneği’nin “Öğretmen Yeterlilikleri” adlı bir çalışmasında (2009: 9) Grant ve Gillette’den aktarmayla belirtildiği gibi “Öğretmenlerin bilişim teknolojilerinin öğretimini esas alan bir yaklaşım yerine, teknolojinin öğretimin geliştirilmesinde, bilgiye erişme, bilgiyi yorumlama ve bilginin paylaşılmasında etkili bir şekilde kullanılması ve öğrencilerin teknolojiyi kullanmalarının yönlendirilmesine yönelik bir yaklaşım benimsemeleri beklenmektedir.” Özellikle teknoloji destekli eğitim, uzaktan eğitim, e-öğrenme, mobil öğrenme gibi çok seçenekli öğrenme fırsatlarından yeni kuşakların etkili bir şekilde yararlanabilmeleri, herkesten önce öğretmenlerin bu konuda öncülük yapabilecek kadar donanımlı olmalarını gerektirmektedir. Öğretmen, teknolojinin kullanımı ile ilgili becerileri öğretirken, aynı zamanda teknoloji-insan, teknoloji-çevre, teknoloji-etik ilişkisi bağlamında da öğrencilere bir kültür ve bakış açısı kazandırmalıdır.

Sanatsal Duyarlılık: Sosyal hayatta bütün toplumun özlemini duyduğu ve giderek kaybolmasından korkulan değerlerden biri “nezaket”tir. Özellikle toplumda giderek artmakta olan kuşaklar ve kültürler arası farklılaşmadan kaynaklanan iletişim ve sosyal etkileşim problemleri bu değerini daha da artırmaktadır. Nezaketin gerektirdiği ince ruhluluğu öğrencilere kazandırmanın en etkili yolu ise sanat eğitimidir. Sanatçı ruhlu olmadan bir öğretmenin öğrenciler üzerinde ince zekâ ve gönül işçiliği yapması beklenemez. Bu nedenle çağımız öğretmenlerinin amatör düzeyde de olsa en az bir sanat dalıyla ilgilenmeleri, sanatsever ve olabildiği kadar sanatın herhangi bir dalında kendilerini geliştirmeleri ve öğrencilere estetik duygu kazandırma ülkü ve becerisine sahip olmaları gerekmektedir. Çünkü estetik duygusu gelişmeyen, sanatın ince işçiliği ile gönül dünyaları inşa edilmeyen bireylerden oluşan toplumlarda sevgiyi, nezaketi, hoşgörüyü, diyalog ve uzlaşma kültürünü yaşatmak imkânsızdır. Diğer yandan sanatın artık günümüzde sadece amaç botunda değil, araç boyutunda da ele alınması, tıpkı teknoloji destekli eğitim gibi sanat destekli eğitimin de imkân ve şartlarının tartışılması gerekmektedir. Bu nedenle öğretmenler her zamankinden daha çok sanatla ilgilenmeli ve bir sanat eğitimcisi olmalıdırlar.

Sportif İlgi: Kitle sporu günümüzde giderek küresel bir ilişki biçimi ve uluslararası rekabette etkili bir araç hâline gelmektedir. Bu durum ülkelerin siyasi ve stratejik amaçlarla da olsa spor kültürünü daha yüksek oranda eğitime konu etmeleri sonucunu doğurmaktadır. Bu ihtiyaca binaen ülkemizde de son beş yılda sayıları 30’a varan spor liselerinin açıldığı görülmektedir. Küreselleşmenin yanında kentleşme çeşitli sonuçları da spor eğitimi ve kültürüne daha çok yer verilmesini gerektirmektedir. Zira kentleşme, çağımız insanını giderek daha yüksek oranda apartman bloklarına hapsedmekte, onun fiziksel dinamizmini sınırlandırmakta ve buna bağlı olarak sağlıklı bir hayat sürdürebilme kültürü ve koşullarını tehdit etmektedir. Bu sorunu aşmanın yolu sporu bir kültür ve hayat tarzı olarak yeni nesillere benimsetmektir. İnsanın doğayla fiziksel temasını güçlendirmek, bedensel, zihinsel, duygusal coşkusunu, hareketliliğini artırmaktır. Bu ihtiyaç okullarda spora daha çok önem verilmesini ve öğretmenlerin bu konuda öncülük yapmalarını gerektirmektedir. Bu nedenle sadece beden eğitimi öğretmenleri değil bütün öğretmenler profesyonel veya amatör olarak en az bir spor alanına ilgi duymalı, sporu hayat tarzı olarak öğrencilere benimsetme misyonunu üstlenmeli, onu çocuklarımıza sevdirmelidirler.

Sosyalleşme Uzmanlığı: Öğretmenlerin en önemli mesleki rollerinden biri de sosyalleştirmedir. Akyüz (1978: 3)’ün Durkheim’den aktardığı gibi “Özellikle

ilkokul öğretmenlerinin çocuğun “toplumsallaştırılması” görevi vardır. Bu, her toplumda ve hangi sosyal sınıftan olursa olsun öğrencilere toplumun ortak değerlerini, mirasını aktarmak, öğretmek, onlara toplumun kendilerinden beklediği fizikî, zihnî, ahlakî ve sosyal sorumluluk kazandırmak görevidir.” Bütün zamanlarda öğretmenlerin öncelikli görevlerinden olan bu hususun, günümüzde modernleşme, kentleşme, bireyselleşme gibi sosyal olgulardan kaynaklanan çeşitli sorunlar karşısından geçmişe oranla önemi daha da artmaktadır. Zira ailenin çekirdekleşmesi ve geleneklerin zayıflaması, aile ve çevrenin sosyalleştirici etkisini önemli ölçüde azaltmakta ve ailenin bu bağlamdaki geleneksel rolünün kısmen okula devredilmesine neden olmaktadır. Çünkü asosyallık sorunu günümüzde artık eğitilmiş ebeveynleri bile aciz düşürmekte ve onları dahi, sosyalleşme konusunda okuldan daha çok çözüm beklemeye zorlamaktadır. Bu durum, eğitimin sosyalleşmeye daha güçlü vurgu yapmasını, öğretmenlerin de birer sosyalleşme uzmanı olarak yetiştirilmelerini gerektirmektedir.

Bilgi Yönetimi: Bilgi toplumu paradigması, eğitimin geleneksel “bilgi öğreticiliği” görevine “bilgi yöneticiliği”nin de ilave edilmesini gerektirmektedir. Çünkü çağımızda artık insan hafızası bilgi depolama merkezi olarak görülmemektedir. Esas olan bireyin sahip olduğu bilgileri işlemesi ve yönetmesidir. Zira “Yarının cahili okuma-yazma bilmeyen değil, nasıl öğrenmesi gerektiğini bilmeyen kişi olacaktır” (Ergün, 1994: 247). Günümüz toplumunda üretilen yoğun bilgi, sunduğu birçok imkânın yanında bilginin kullanımı ve yönetiminin güçlüğü sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu sorun bireylere bilginin korunması, kategorize edilmesi, rafine edilmesi, taşınması, kritik edilmesi, güncellenmesi, özetlenmesi, sunulması, bağlama uyarlanması ve amaca uygun kullanılması gibi konularda çeşitli becerilerin kazandırılmasını gerektirmektedir. Bilgi yöneticiliği olarak niteleyebileceğimiz bu husus, hem bilgi toplumu modelinin gerektirdiği vatandaşlık yeterlilikleri hem de küreselleşmenin doğurduğu uluslararası rekabet açısından önemlidir. Eğitim kurumu ve öğretmenler üzerinden toplumda yaygınlaştırılması mümkün olan bu beceri, bilgi toplumuna geçiş bağlamında önemli bir aşamayla ifade etmektedir.

Demokratik Duyarlılık: Demokrasi hem bir hayat tarzı hem de bir siyasal sistem olarak yaşamın birçok alanını etkilerken, varlığının sürekliliği açısından da önemli ölçüde demokratik niteliği yüksek bir eğitim modeline borçludur. Bu ilişki boyutunda bireye ve topluma bakıldığında “Yurttaş olmanın olmazsa olmazlarından biri siyasal okuryazarlıktır. Öğrenciler demokratik bir toplumda katılımcı yurttaşlar olarak yaşayabilmeli, değişimin aracı olabilmeli. O zaman,

demokratik okula, demokratik sınıfa, demokrat öğretmene gerek var ki, öğrencinin yaşamı için olan soru(n)lar ele alınabilsin, soru sorma diyalog-müzakere ortaya çıksın, sorun çözme, karar verme süreçleri işlesin, çağcıl öğrenme-öğretme sürecinin tam da ortasında yer alan eleştirel düşünme olanaklı kılınabilsin, öğrenci kısıtlanmamış düşünce özgürlüğünü tadabilsin, kendine güvenle ve donanımla güçlenebilsin” (Gürkaynak, 2008: 256-266). Diğer yandan pedagojik, demokratik ve hümanistik bir yaklaşım olarak son yıllarda yaygın kabul gören öğrenci merkezli eğitim anlayışı, eğitimin içeriği ve ortamının öğrencinin ihtiyaçlarına cevap vermesini, öğrencinin eğitim sürecinin aktörü olmasını, onun birey olarak değerli görülmesini, şahsiyetine saygı duyulmasını gerektirmektedir. Bu gereklilik ancak öğretmenin demokratik değerleri benimsemesi ve demokrasi kültürünü yaşaması ile karşılanabilir.

Değişimi Algılama ve Yönetme: Demokratikleşme, küreselleşme, bilgi toplumu ve diğer toplumsal değişme dinamiklerine bağlı olarak yaşanmakta olan hızlı değişimler karşısında günümüzde eğitimden ve öğretmenlerden beklenen rollerden biri de değişimi algılama ve yönetme becerisinin öğrencilere kazandırılmasıdır. Elbette öğretmenlerin bunu başarabilmeleri için her şeyden önce kendilerinin bu yeterlilik düzeyini yakalamış olmaları gerekir. Eğitim uygulamalarının değişim süreciyle paralel gelişmesi, bilgi ve teknolojiye hızlı gelişme ve değişimlerin zamanında izlenmesi, bunlardan doğru yararlanılması, günlük hayattaki etkilerinin değerlendirilmesi, varsa risklerinden öğrencilerin korunması için öğretmenlerin, değişimi algılayacak kadar yenilikçi olmaları ve aynı zamanda bu değişimi eğitim süreçleri boyutunda yönetebilmeleri gerekmektedir. Değişimi algılayabilme ve yönetebilme kapasitesi, öğretmenlerin sürekli dinamik olmalarını, olaylar karşısında edilgen değil aktif bir duruş göstermelerini, toplumsal liderlik üstlenmelerini, kamu politikalarına daha çok müdahil olmalarını mümkün kılacak, böylece onların toplumsal statü ve itibarlarının yükselmesine de katkı sağlayacaktır.

Karşılıklı Öğrenme ve Öğretme: Çağdaş yaklaşımlar öğretmenin, bazı hallerde öğrencisinin öğrencisi olmayı gerektirmektedir. Günümüzde ansiklopedik öğretmen modeli önemini yitirmiştir. Öğretmenin artık, kendisi dâhil sınıftaki herkesi (öğrencilerin) hem öğretmen hem öğrenci olarak kabul edecek bir mantaliteye sahip olması beklenir. Öğrencilerine bir şeyler öğretirken onlardan da bir şeyler öğrenmeye açık olmayan öğretmenin çağımızın gerektirdiği çok yönlü, etkileşimli eğitim yaklaşımını uygulaması mümkün değildir. Bu nedenle öğretmen, sınıf ortamında bir anlatıcıdan çok bir muhabbet (sohbet) arkadaşı

gibi davranmalıdır. Muhabbet ise “Dinleme saygısının, anlama, anlaşma (anlaşmama da anlaşma olabilir) isteğinin, beklentisinin, umudunun yönlendirdiği bir iletişim, bir *irtibat* biçimidir. Bir topluluk ruhu, bir ortaklık duygusuyla yürütülür. ...muhabbete giren canlar, muhabbet erbabı, kendilerini kayıtsız ve şartsız otoritelere, yöneticilere, yönetenlere, buyuruculara teslim etmiş kişiler değildir... Muhabbet ortamı bir öğrenme, *karşılıklı öğrenme* ortamıdır. Öğrenme bir arama, araştırma serüvenidir. Orada eğiten, eğitilenden öğrenir. *Karşılıklılık* ilkesi egemendir. Orada her öğretmen bir öğrenci, her öğrenci bir öğretmendir. Eğitici, eğitirken eğitilir” (İnam, 1994: 225-228).

Kolaylaştırıcılık-Moderatörlük: “Eğitimin bireylerde istendik davranış değişikliği sağlama süreci” olduğunu savunan geleneksel eğitim tanımlarındaki *istendik davranış* vurgusu günümüzde ciddi bir sorgulama geçirmektedir. Kimin neyi, niçin istediği sorusunu cevapsız bırakan bu tanımdan hareketle on yıllarca, eğitim ve öğretmenlerin çeşitli tezlerin, görüşlerin, ideolojilerin, doktrinlerin meşrulaştırılması ve topluma empoze edilmesinin aracı olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Eğitimin tanımı böyle yapılıncı tabii olarak zımnen de olsa öğrenci daha başta, düzeltilmesi gereken çeşitli yanlışların öznesi, öğretmen de bu yanlışları düzeltmek üzere devlet tarafından resen görevlendirilen ve yetkilendirilen kişi olarak kabul edilmiş sayılır. Öğreten-öğrenen ilişkisinin doğallığına aykırı olan bu yaklaşım, eğitim sürecinde “bilgi” boyutunda katı bir hiyerarşi yaratarak öğrencilerin zekâ ve yeteneklerini öğretmenin belirlediği sınırlara hapsedmektedir. Oysa eğitim bireye herhangi bir şey olmayı dayatmak yerine “insan” olmayı, “kendisi” olmayı mümkün kılmalıdır. Bireyin kapasitesi ne/neler olabilmeye elverişliyse okullara ve öğretmenlere düşen görev, bunun için gerekli ortamı, kültürü, imkânları ve fırsatları yaratmaktır. Bu açıdan bakıldığında öğretmenin temel rolü, çocuğun zekâ ve kabiliyetlerinin gelişmesi için uygun ortamı hazırlayarak, seçenek sunarak, rehberlik yaparak öğrenme sürecini kolaylaştırmaktır. Eğitim uygulamaları, okul kültürü ve öğretmen-öğrenci ilişkisinde yaşanması beklenen bu değişim, toplumda yaşanmakta olan demokratikleşme sürecinin bir gereği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Vicdan ve Değer Eğitimi: İnsan etik, yani ahlakî bir varlıktır. Bütün dinler, inanç sistemleri ve felsefeler insanı ahlakî bir varlık olarak kabul etmektedir. Ahlakî yanıyla insan biyolojik yanını aşmakta, birtakım sorumluluklara yönelmektedir (Doğan, 2007: 251). İnsanın ahlaki bir varlık olması, eğitimde vicdani ve ahlaki boyutun gereğini ortaya koymaktadır. Zira çağımızda alanı oldukça genişleyen bireysel özgürlükler ve artan sosyal denetimsizlikten

kaynaklanabilecek suiistimallerle başa çıkmanın en etkili yolu vicdan ve değer eğitimidir. Özkan (2005: 33-42)'ın aktardığına göre ABD'de bir lise müdürünün her yıl okulun açılışında öğretmenlerine gönderdiği şu mektup oldukça düşündürücüdür: *“Bir toplama kampından sağ kurtulan insanlardan biriyim. Gözlerim hiçbir insanın görmemesi gerekenleri gördü; iyi eğitilmiş mühendislerin inşa ettiği gaz odaları, iyi eğitilmiş doktorların zehirlediği çocuklar, işini iyi bilen hemşirelerin öldürdüğü bebekler, lise ve üniversite mezunu insanların vurduğu, yaktığı kadın ve çocuklar. Eğitimden bu nedenle kuşku duyuyorum. Sizlerden isteğim şudur: Öğrencilerinizin insan olması için çaba harcayın. Çabalarınız bilgili canavarlar, becerikli psikopatlar üretmesin. Okuma, yazma, matematik çocuklarınızın daha fazla insan olmasına yardımcı olursa, yalnızca o zaman önem taşır.”* Günümüz dünyasında küresel ölçekte insanlığın karşı karşıya kaldığı şiddet, terör, savaş, ayrımcılık ve ötekileştirme gibi uygulamalara baktığında, “Önce insan!..” anlayışını öne çıkaran ve insan olmanın sorumluluklarını öğreten bir eğitim anlayışına duyulan ihtiyacın aciliyeti daha iyi anlaşılacaktır. Bu nedenle günümüz öğretmeni branşı ne olursa olsun “insanlık” eğitimini de hedeflemeli ve bunun gerektirdiği aklî, kalbî ve vicdanî donanıma sahip olmalıdır.

Sonuç ve Öneriler

İnşa edici bir toplumsal kurum olmasına rağmen eğitim de toplumdaki çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörlerin başında gelen küreselleşme, demokratikleşme ve bilgi toplumu biri diğerinden bağımsız olmayan birer paradigma olarak sadece eğitim kurumunu değil, aynı zamanda hayatın bütün alanlarını etkilemektedir. Eğitimin, belirtilen toplumsal değişme dinamiklerinin içerdiği fırsat ve tehditleri dikkate alarak toplumsal inşa görevini layıkıyla yerine getirebilmesi için öncelikle kendisini öğretmen, amaç, program, mevzuat, yönetim, materyal, yöntem vb. bileşenleriyle yeniden üretmesi gerekir. Kendisini bu bağlamda içe kapayan ve güncellemeyen bir eğitim kurumunun toplumsal değişme dinamiklerine ayak uydurması mümkün değildir.

Eğitim ile toplumsal değişme dinamikleri arasında tesis edilmesi gereken karşılıklı tamamlayıcılık ilişkisinin olumlu sonuçlar doğurması, eğitimin en önemli unsuru olarak öğretmenlerin de bu değişimi doğru algılamasıyla mümkündür. Bunun için, bir yandan eğitimin programı ve felsefesi değişim dinamiklerine uyarlanırken -ki bu hususta ülkemizde son yıllarda önemli bir mesafenin alındığı söylenebilir- diğer yandan öğretmenlerin de meslekî ezberleri sorgulanarak onların kendilerini toplumsal değişme dinamiklerinin gereklerine uyarlamaları sağlanmalıdır.

Bu bağlamda ve öneri niteliğinde olmak üzere;

- Eğitim sistemimizin demokratik standardı yükseltilmelidir. Okullarda sadece demokrasi eğitimi vermekle yetinilmemeli, eğitim ve demokrasinin karşılıklı birbirlerini tamamlayan, geliştiren ve başarılı kılan olgular hâline gelebilmeleri için bizzat eğitim sisteminin kendisi ve uygulamaları demokratikleştirilmelidir.
- Bilgi toplumu modelinin eğitim kurumları üzerinden daha çok desteklenmesi için bilgiye erişimi katı merkezî denetime bağlayan mevcut hukukî düzenlemeler esnetilmelidir. Öğrencilerin alternatif ve çoklu veri kaynaklarından etkili yararlanabilmeleri ve okulların bilgi üretimine ve kullanımına ilişkin küresel rekabete etkili katılabilmeleri için bu bir zorunluluktur. Zira, bilginin bir stratejik güç olduğunun farkında olan her toplum bilgiye erişimi özgürleştirici ve özendirici tedbirler alırken, ülkemizde okullarda bir kaynak kitap bulundurmanın dahi katı kurallara bağlanması, eğitim sistemimizin bilgi toplumu paradigmasına ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.
- Eğitim sistemimiz küreselleşmenin olası tehditlerine karşı ulusal kültürümüzü ve millî kimliğimizi korumalı, ama aynı zamanda insanımızın çeşitli bağlamlardaki küresel rekabete etkili katılımını sağlayacak donanımına sahip olması için de gerekli imkânı sunmalıdır.
- Bu açıdan bakıldığında öğretmenlik mesleğinin, yukarıda tartışılan toplumsal değişme dinamiklerinin gereklerine uyarlanması da bir ihtiyaç hâline gelmektedir. Bu nedenle hem öğretmen yetiştiren yüksek öğrenim programlarına devam etmekte olan öğretmen adaylarının hem de hâlen sistem içinde aktif öğretmenlik görevini sürdürmekte olan öğretmenlerin, belirtilen değişim dinamiklerinin gerektirdiği meslekî ve sosyal yeterlilikleri kazanmaları için Milli Eğitim Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu tarafından gerekli tedbirler alınmalıdır.

Kaynaklar

- Aktan, C. (1999). *Toplumsal dönüşüm ve Türkiye*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Akyüz, Y. (1978). *Türkiye’de öğretmenlerin toplumsal değişmedeki etkileri (1848-1940)*. Ankara: Doğan Basımevi.

- Avcı, N. ve diğ. (T.yok). *Enformasyon toplumu ve eğitim sistemine etkileri*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Celkan H.Y. (1991). *Eğitim sosyolojisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Matbaası.
- Çağlar, A. (1999). 75 yılda eğitim. 75. yılında Cumhuriyetin ilköğretim birikimi içinde. (ss.125-144). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Çayır, K. (2009). “Avrupalı olmadan önce biz olmalıyız” Yeni öğretim programları ve ders kitapları ışığında Türkiye modernleşmesine dair bir okuma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(4), 1659-1690.
- Doğan, İ. (2007). *Modern toplumda vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları-insan haklarının kültürel temelleri*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Ergün, M. (1994). *Eğitim sosyolojisine giriş*. Ankara: Ocak Yayınları.
- Gülmez, M. (1991). Öğretmenlerin statü tavsiyesi, (1966 İLO/UNESCO ortak belgesi). Ankara: Eğitim İş Yayını
- Gürkaynak, İ. (2008). 80. yıl uluslararası eğitim forumu. *Okulun değişen rol ve işlevi* içinde (ss. 256-266) Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayını.
- İnam, A. (1994). Bir muhabbet olarak eğitişim. 1. *Eğitim Felsefesi Kongresi*, 5-8 Ekim 1994, (ss. 225-228), Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.
- Kocacık, F. (2003). Bilgi toplumu ve Türkiye; *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 1-10.
- Millî Eğitim Bakanlığı. (2004). *Tebliğler Dergisi*, 2563.
- Şener, S. (1996). *Sosyoloji*. İstanbul: Deha Yayınları.
- Öğüt, A. (2003). *Bilgi çağında yönetim* (2. Baskı), Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özden, Y. (2000). *Eğitimde yeni değerler*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özden, Y. (2002). *Eğitimde dönüşüm: Eğitimde yeni değerler*. (4. Baskı), Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Özkan, R. (2005). Birey ve toplum gelişiminde öğretmenlik mesleğinin önemi, *Millî Eğitim Dergisi*, 33, 166, 33-42.
- Özpolat, A. (2002). Sosyolojik açıdan öğretmenlik mesleği ve öğretmenlerin toplumdaki yeri. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye.
- Türk Eğitim Derneği. (2009). *Öğretmen yeterlilikleri*. Ankara: Türk Eğitim Derneği Yayını.